

Християнські традиції паломництва в сучасній Білорусі (за матеріалами польових досліджень)

Вадим Шейбак

In the article are examined modern Christian traditions of pilgrimage in Byelorussia. There is given a characteristic of the features of the traditions of worship to the sainted places in the contemporary culture of Byelorussian ethnos, structure and functions of pilgrimage are investigated. The influence of pilgrim traditions on the ethnic processes is noted (consciousness of Belorussians). The author used the materials of the field ethnographical expeditions as the main source of the investigation.

У артыкуле разглядаюцца сучасныя хрысціянскія традыцыі паломництва ў Беларусі. Пад час аналізу праблемы а тарам выкарыстаны якасці асно най крыніцы матэрыялы палявых этнаграфічных экспедыцый. Даецца характарыстыка асаблівасцей традыцый пакланення святым месцам у сучаснай культуры беларускага этнасу, даследуюцца структура і функцыі паломництва. Адзначаны плы паломніцкіх традыцый на этнічныя працэсы (самасвядомасць беларуса).

Білоруське суспільство на сучасному етапі історичного розвитку внаслідок відмови від багатьох догматів радянської ідеології і трансформації у сфері політики, економіки й культури перебуває в пошуку нової духовної парадигми [1, с. 140]. Характерною ознакою цього пошуку є звернення значної кількості білорусів до традиційних ідеалів і цінностей, зростання релігійності населення. За даними республіканського соціологічного опитування, проведеного в листопаді 2004 р., більше половини (52,4 %) громадян Білорусі відносять себе до віруючих людей, тоді як напередодні розпаду Радянського Союзу за атеїстів визнавало себе близько 65 % населення республіки [1, с. 141]. На сьогодні 68,8 % від загальної кількості віруючих країни є прихильниками Білоруського Екзархату Російської Православної Церкви, послідовниками Католицької Церкви – 8 % [1, с. 147]. Останніми роками в Білорусі спостерігається швидке зростання протестантських общин, як традиційних, так і нових [1, с. 147].

У процесі активізації діяльності християнських конфесій у Білорусі після 1991 р. спостерігається відродження традицій паломництва віруючих до святих місць. В основному поклоніння святинам у білорусів (православних і католиків) здійснюється за допомогою паломницьких поїздок, які організуються й проводяться як у межах Білорусі, так і у відомі центри паломництва Росії, України, Польщі, Литви та багатьох інших країн. Особливе значення для віруючих Білорусі має паломництво в Святу Землю та Єрусалим, святині яких приваблюють християн зі всього світу.

Окреме місце в сучасній культурі білоруського етносу займають піші паломництва до святих місць католиків (Будслав, Трокелі, Логішин) і православних (Жировичі, Ляди). Відродження в Білорусі пішого паломництва як найтрадиційнішої форми поклоніння святинам стало можливим лише після 1991 р., коли було знято багато обмежень радянського законодавства відносно конфесій.

Актуальність вивчення християнських традицій паломництва в сучасній Білорусі визначається потребою держави в плануванні послідовної внутрішньої конфесійної політики з урахуванням прав віруючих із метою досягнення гармонії в поліконфесійному білоруському суспільстві.

Під час проведення літніх польових етнографічних експедицій у 2005 і 2006 роках досліджувалися сучасні християнські традиції поклоніння святим місцям у білорусів на прикладі піших паломництв католиків до костюлу в Будслав Мядельського району Мінської області та православних віруючих у Жировицький Свято-Успенський чоловічий монастир у Слонімському районі. Вибір предметом дослідження цих маршрутів паломництва не випадковий. Будслав і Жировичі характеризуються як загальнонаціональні святині, відомі в Білорусі й шановані віруючими різних християнських конфесій. Тому паломництво до них є найактивнішим. На підставі аналізу матеріалів, зібраних під час польових експедицій, передбачалося вирішити такі завдання: вивчити структуру та функції християнських традицій паломництва в білорусів, дослідити їхній вплив на етнічні процеси (на самосвідомість населення Білорусі), виділити особливості поклоніння святинам у сучасний період.

Перше після тривалої перерви масове паломництво віруючих до головної католицької святині Білорусі (чудотворного образу Божої Матері в костюлі в Будславі) відбулося 1992 р. Відповідно до колишньої традиції, пілігрими прибули до Будславської святині 2 липня [2, с. 82]. З того часу паломництва в Будслав, приурочені до цієї дати, відбуваються щорічно. Слід зазначити, що 2 липня позначається в календарі католиків Білорусі як Торжество (свято) Матері Божої Будславської [3, с. 10]. Активне розповсюдження культу ікони Матері Божої Будславської серед католиків Білорусі спостерігається з середини 1990-х років, зокрема завдяки заходам католицької церкви. 2 липня 1996 р. папський нунцій архі-

єпископ Д. Грушевський виголосив послання Папи Римського Іоанна Павла II, в якому Мати Божу Будславську названо покровителькою всієї Білорусі [4, с. 57]. 2 липня 1998 р. в Будславі пройшла церемонія коронації чудотворної ікони, що свідчило про визнання її особливого статусу всією католицькою церквою [5, с. 406].

Піші паломництва в Будслав організують багато католицьких парафій. Застосування методу спостереження дозволило автору статті пройти маршрутом паломництва до Будславської святині в складі групи віруючих Мінсько-Могильовської архідієцезії в 2005 і 2006 роках. Самому паломництву передував етап підготовки. Інформацію про майбутнє паломництво в Будслав поширювали в костьолах. Керівники паломницької групи – ксьондзи – приймали від віруючих грошові внески (витрати на харчування) і роз'яснювали на організаційних зборах правила поведінки для паломників, нагадували про речі, які знадобляться в дорозі. Паломникам заборонено: палити, розпивати спиртні напої, брати участь у заходах, що не стосуються паломництва, пропагувати антирелігійні погляди, аморально поводитися, купатися у водоймищах [6, арк. 2, 3]. Покаранням за подібні порушення є вигнання з паломницької групи. У дорогу сучасний пілігрим-католик бере з собою вервиці («ружанец»), молитовник, збірку паломницьких пісень («спе нік пілігрима»), спальний мішок, дощовик, змінний одяг, миску, ложку, кухоль [6, арк. 2 зв.].

Паломництво католиків здійснювалося з 27 червня по 2 липня. Маршрут пілігримів проходив територією Мінського, Вілейського й Мядельського районів. На початку паломництва для віруючих правили вранішню месу в кафедральному соборі Пресвятої Діви Марії в м. Мінську. У 2005 р. з Мінська в Будслав вирушило 335 чоловік, у 2006 р. – 422 [6, арк. 3 зв., 30]. Більшість паломників – молоді люди у віці від 15 до 25 років. Чоловіків у складі паломницьких груп було значно менше, ніж жінок. Серед паломників були бабки з дітьми, брати й сестри. Варто зазначити, що в паломництві в Будслав, крім католиків, брали участь прихильники православної та протестантської церков. Окрім білорусів, була група пілігримів-католиків із Санкт-Петербурга [6, арк. 30].

У дорозі колона паломників рухалася в суворому порядку під контролем ксьондзів. Щодня перед виступом у дорогу віруючі проголошували молитву пілігрима до Матері Божої Будславської. Попереду колони несли хрест, біло-блакитний і біло-жовтий прапори (кольори Діви Марії та Папи Римського), скульптуру Пресвятої Діви [6, арк. 3 зв., 6 зв.]. Кожна парафія в складі паломницької групи виступала під своєю хоругвою. У дорозі віруючі молилися на вервицях (молитва Розарія має велике значення для католиків), прославляли співом під акомпанемент гітар і ударних інструментів Матір Божу Будславську, Ісуса Христа, Костьол Білорусі. Під час молитви Розарія зачитували вголос прохання («інтенції») паломників до Будславської Божої Матері (за померлих, про зцілення хворих, про вступ до вузу, щасливий шлюб тощо) [6, арк. 2 зв., 11]. Жінки-пілігрими з «Легіону Марії» (всесвітня організація мирян-католиків) роздавали мешканцям сіл, що зустрічали колону, образки Божої

Матері Будславської й духовну літературу [6, арк. 31].

1 липня, у день прибуття в Будслав, паломники здійснювали символічний хресний хід на згадку про муки Христа при сходженні на Голгофу. Декілька кілометрів вони несли в руках каміння (символ гріха), яке потім склали на одну купу (символ вівтаря). Звільнення від каміння означало очищення паломників від гріха, щоб до святині віруючі прийшли з чистою душею [6, арк. 12, 13]. У Будславі паломники повзли на колінах до чудотворного образу від сходів костюлу. Перед іконою Божої Матері прийнято залишати грошові пожертвування. Віруючі, які прибули в Будслав пішки або транспортними засобами, 1 і 2 липня приходили в костюл на богослужіння (меси), брали участь у процесії з копією чудотворної ікони Божої Матері Будславської, сповідалися, причащалися, купували духовну літературу, вервиці, свічки, натільні хрестики та ін. [6, арк. 15–19].

Відродження православної традиції паломництва до святих місць у Білорусі також припало на початок 1990-х років. У 1991 р. почав діяти центр «Білоруський паломник» при Білоруському Екзархаті Російської Православної Церкви під керівництвом І. Котова, лікаря за освітою. Одним із головних завдань центру є організація піших паломниць до православних святинь відповідно до давніх традицій білорусів. Паломники обов'язково несуть у дорозі хрести та ікони. Після повернення з паломництва образи ставлять у домашньому іконостасі. На їх зворотному боці роблять пам'ятні написи, за якими можна дізнатися, де побували й молилися віруючі. Представники центру «Білоруський паломник» організують і проводять паломництва не тільки на території Білорусі, але й у православні монастирі в Польщі, Литві. Щорічно відбувається піше паломництво в знаменитий Жировицький монастир, приурочене до 28 серпня – храмового свята на честь Успіння Пресвятої Богородиці [7, с. 6].

Для розгляду православної традиції пішого паломництва в сучасній Білорусі доречно навести матеріали польової експедиції, зібрані автором у період із 21 по 28 серпня 2006 р. під час проходження з групою паломників маршруту (м. Гродно – Жировицький монастир) [6, арк. 19–29].

Паломників налічувалося близько 40 чоловік, які в основному представляли православні приходи Мінська й Гродна. У паломництві в Жировичі брали участь православні Східної Польщі (9 чоловік) [6, арк. 20]. Варто зауважити, що багато паломників мали досвід ходіння на прощу в Жировичі (два–три рази). Дехто ходив щорічно з середини 1990-х років. Крім того, деякі віруючі брали участь у паломницьких поїздках по святих місцях Білорусі, Росії, Литви та Польщі.

Більшість паломників – молоді люди 15–25 років. Найменш численна група – особи пенсійного віку. У хресній ході більшість склали жінки. Серед паломників були близькі родичі: декілька сімейних пар, а також матерів із дочками, рідні сестри [6, арк. 20]. Висувалися певні вимоги до одягу паломників. Для жінок: обов'язкові – хустка, широка спідниця, проста довга сукня або сарафан. Джинси, брюки або шорти недопус-

тимі. Вимоги до одягу чоловіків менш суворі. Бажано, щоб тіло в цілому було закрите. Щодо взуття як для жінок, так і для чоловіків побажання одне – воно має бути зручним, бажано розношеним [6, арк. 21].

Сучасний православний паломник брав із собою в дорогу такі предмети: рюкзак або сумка, дощовик (плащ або парасолка), спальний мішок, предмети гігієни, змінна білизна та одяг, запасне взуття, вода (сік, чай), православний молитвослов. Паломники в дорозі не готували їжу, посуд із собою не брали, за винятком кухля. Проте майже в кожного був невеликий набір продуктів: свіжі помідори, огірки, яблука, груші, сухофрукти, горіхи, сушена риба. Щорічне паломництво в Жировичі припадає на час Успенського посту (триває з 14 по 27 серпня). Практично всі паломники постували під час походу [6, арк. 21]. Примітно, що на маршруті було організовано підвезення речей. Люди йшли без нічого, маючи при собі в сумці або рюкзаку найнеобхідніше [6, арк. 21].

Попереду хресної ходи несли хрести: три великі – попереду, і ще декілька менших – у колоні. Крім того, деякі паломники тримали в руках ікони. По черзі несли «скарбонку» – невеликий ящик для пожертвувань. У місцях зупинок хресної ходи православні віруючі, що зустрічали паломників, вносили в «скарбонку» грошові пожертвування й записки з іменами рідних і близьких – «за здоров'я» або «за упокій». Записки віруючих після закінчення паломництва зачитували в монастирі під час богослужінь. Пожертвування ділили таким чином: частину віддавали на потреби Жировицької обителі, частину – на потреби центру «Білоруський паломник» при Екзархаті БПЦ [6, арк. 21, 22].

Паломникам у дорозі не рекомендувалося голосно розмовляти. Правильна поведінка паломника – мовчання, читання акафістів (православним святим і особливо шанованим Церквою образами Божої Матері). Проходячи через населені пункти, півчч хресної ходи обов'язково співали: «Господи, помилуй!» [6, арк. 22]. На ночівлю паломників, за традиціями прощі, приймали прихожани православних церков Гродненського, Мостовського, Зельвенського, Волковиського, Слоніміського районів. Жінок розміщували окремо від чоловіків. За звичай господарі пропонували прочанами помитися з

дороги, пізню вечерю, а також сніданок [6, арк. 23].

Паломники, що приїхали й прийшли в Жировичі з різних місць Білорусі на престольне свято Успіння, шикувалися в чергу, щоб набрати води зі святого джерела (знаходиться в декількох кілометрах від монастирського комплексу). Черга стояла й біля купальні, куди партіями заходили для обмивання жінки й чоловіки. Вважається, що вода святого джерела в Жировичах має цілющі властивості. Віруючі подавали милостиню убогим і хворим, які стояли біля монастирських воріт, молилися в Успенському соборі на всеношній і літургії, брали участь у хресній ході до Новоявленської церкви, подавали записки на акафіст або сорокоуст перед найбільшою святинею монастиря – чудотворною іконою Жировицької Божої Матері, жертвували гроші, сповідалися й причащалися [6, арк. 27].

Таким чином, структуру християнських традицій паломництва в білорусів умовно слід розділити на чотири послідовні етапи: а) постановка мети й підготовка до паломництва; б) поведінка й ритуальні дії віруючих у дорозі до святого місця; в) поведінка й ритуальні дії паломників безпосередньо в святому місці; г) дії віруючих після здійснення паломництва. У сучасній Білорусі паломництво виконує такі функції: а) сакральну (звернення до вищих сил із проханнями про допомогу й заступництво); б) місіонерську (проповідування ідей і цінностей християнства); в) інтеграційну (зближення християнських конфесій у межах поширення ідеології екуменізму й шанування загальних святинь); г) соціо-нормативну (збереження й передача новому поколінню досвіду, норм і правил поведінки під час паломництва). Особливістю сучасних традицій паломництва в Білорусі є активна участь молоді в поклонінні святиням. Якщо в епоху БРСР у деяких випадках особи середнього й старшого віку склали до 95 % від загальної кількості паломників, то на сьогодні в піших паломництвах більшість представлена молодими людьми у віці від 15 до 25 років. Християнські традиції поклоніння святим місцям сприяють консолідації білоруської нації як суспільства з багатою духовною спадщиною, що володіє християнськими святинями, відомими далеко за межами Білорусі.

Література

1. *Бабосов Е.* Структурная трансформация образа жизни населения Беларуси в конце XX – начале XXI века. – Минск, 2005.
2. *Завальнюк У.* Узняліся крыжы над святынямі. – Мінск, 1999.
3. Религиозный календарь 2005 года // Советская Белоруссия. – 2004. – 28 дек. – С. 10.
4. *Ярашэвіч А.* Будсла скі абраз Маці Божай // Рэлігія і царква на Беларусі: Энцыкл. давед. / Рэдкал.: Г. П. Пашко і інш. – Мінск, 2001. – С. 57.
5. Беларусь: у 8 т. / Рэдкал.: В. М. Бялявіна [і інш.]. – Мінск, 2002. – Т. 6: Грамадскія традыцыі / В. Ф. Бацяе [і інш.].
6. Архив ИИЭФ НАНБ. – Ф. 6, о. 13, д. 130.
7. *Приходько Л.* Ноги до святыни быстрее донесут // Минский курьер. – 2005. – 19 нояб. – С. 6.